

Світлана МОЛОЧКО,

завідувач кафедри філологічних дисциплін та
методики їх викладання, методист відділу суспільно-
філологічних дисциплін Чернігівського обласного
інституту післядипломної педагогічної освіти
імені К. Д. Ушинського

**«ШЕВЧЕНКО REVOLUTION»,
або
СУЧАСНИЙ МУЗИЧНИЙ КОНТЕКСТ
ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
До методичної скарбнички вчителя-словесника**

Важливу роль у формуванні національної свідомості українців відіграє творчість Тараса Шевченка, яка завжди була об'єктом уваги літературознавчої науки. Шевченкове слово давно переросло межі суто літературного явища, ставши основою для численних міждисциплінарних проєктів, зокрема в музичному мистецтві. І сьогодні вимагає інноваційних підходів до вивчення творчості Великого Кобзаря з метою її модернізації, адже в епоху активних змін векторів освіти виникає потреба в осучасненні, новітньому звучанні, використанні сучасних підходів до вивчення творчої спадщини письменника в новітніх інтерпретаціях. Поруч із традиційними принципами літературної освіти впроваджують нові, які передбачають вивчення літератури в контексті розвитку культури й мистецтва. Адже серед навчальних дисциплін гуманітарного циклу особливе значення має саме література як мистецтво слова і спосіб а її вивчення сприяє формуванню загальної культури людини, її моральних орієнтацій і цінностей. Шляхи реалізації принципу взаємодії мистецтв як засобу інтенсифікації педагогічного процесу в ході ознайомлення учнів із літературним матеріалом розглядали у своїх наукових розвідках Н. Волошина, З. Шевченко, А. Вітченко, С. Жила, Т. Яценко, Г. Токмань, В. Шуляр, О. Семенов, Н. Гоголь, Н. Логвиненко, Л. Бондаренко, Ю. Бондаренко, Л. Базиль, Л. Овдійчук, О. Косінова та інші.

Формування в учнів «вмінь аналізу та інтерпретації літературного твору засобами різних видів мистецтва – це процес, зорієнтований на цілісне

сприймання твору, що передбачає встановлення зв'язків як у контексті конкретного літературного твору, так і в контексті літературного процесу, художньої культури певної доби, а головне – усвідомлення таких зв'язків як діалогу митця зі світом, читача з митцем, а через нього – з іншою культурою, з іншим буттям» [8, с. 18]. Методика вивчення творчості Тараса Шевченка в мистецькому контексті була представлена в роботах С. Паламар («Світове мистецтво в житті і творчості Тараса Шевченка») [7], Ю. Ковбасенка («Поглиблене вивчення творчості Тараса Шевченка в компаративному аспекті»), [3], Л. Генералюк («Творчість Тараса Шевченка в контексті взаємодії літератури і мистецтва початку-середини XIX століття»), Г. Гич «Інформаційно-методичне забезпечення уроків / занять за творчістю Тараса Шевченка» та багатьох інших.

Однак ціла низка аспектів цієї проблеми ще недостатньо опрацьована. Потребує глибокого теоретичного й методичного дослідження робота з ліричними творами Тараса Шевченка не в ізольованій системі, а у взаємозв'язку з музичним мистецтвом, що має особливий вплив на емоційну сферу школярів, сприяє естетичному вихованню, кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Творча спадщина Тараса Шевченка – комплексне поєднання слова і музики, вона має широкий діапазон звучання в різних тональностях і може відтворюватися різними тембрами, органічно поєднується з музикою, завдяки своїй ритмічності, мелодійності та глибокому емоційному змісту, що зумовило її активне використання в українському музичному мистецтві. Вірші Шевченка не лише читаються, а й звучать — вони стали основою для багатьох вокальних творів, романсів, хорових композицій та сучасних музичних інтерпретацій. Саме завдяки музиці слово Шевченка отримує друге життя, долаючи часові межі та промовляючи до сучасників із новою художньою силою; музичне осмислення Шевченкової поезії дозволяє глибше розкрити її емоційно-образний світ, відкриваючи нове сприйняття його творчості. Тому не випадково, що багато композиторів зверталися і звертаються до Шевченкових текстів як до джерела моральної сили, національної ідеї та високої поетичної краси, яка природно трансформується в музичний звук (вокальні, хорові, симфонічні, оперні твори). Пропонуємо інформацію про творчість українських композиторів, що може стати в пригоді під час вивчення творчості Кобзаря, адже відповідно до модернізованих програм з української літератури (2017 рік, Державний стандарт 2011 року

<https://osvita.ua/school/program/program-5-9/56125/>

<https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58819/>

<https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58820/>)

та модельних програм для учнів Нової української школи (2021-2025, Державний стандарт 2020 <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/83182/>)

педагогам рекомендовано рубрику «Мистецький контекст», у якій представлено твори інших видів мистецтва, суголосних з літературною темою. Синтез мистецтв має потужну силу на формування особистості, дає змогу почути й відчувати літературний твір. Тому музичні інтерпретації українських композиторів творів Т. Шевченка доповняють презентацію постаті письменника, наповняють урок/позакласний захід мистецьким звучанням.

Варто згадати **Миколу Лисенка** — найвідомішого інтерпретатора поезії Шевченка: написав понад 80 творів на його вірші, зокрема романси (для голосу і фортепіано) «Думи мої, думи мої...» (сповнений глибокої туги й ліризму), «Садок вишневий коло хати» (мелодійна пісня, що передає образ ідеального українського села), «Нащо мені чорні брови» (емоційний романс на любовну тематику), «Ой не шуми, луже» (з елементами народної пісенності), «Якби мені, черевички» (ліричний твір з фольклорними мотивами), «І золотої, й дорогої» (філософська музика з глибоким внутрішнім змістом), «Тече вода з-під явора» (поетично-зоровий романс); кантати «На вічну пам'ять Котляревському» (монументальний вокально-симфонічний твір на слова Шевченка), «Б'ють пороги» (патріотичний твір із характерним епічним звучанням); хорові твори: «Реве та стогне Дніпр широкий» (хорове аранжування відомого твору, що став музичним символом України), «Заповіт» (урочистий і символічний твір), «Ой чого ти, дубе» (чоловічий хор, написаний у дусі народної пісні), «Гей, не дивуйтеся, добрії люди» (хорова мініатюра з яскравим національним характером). Микола Лисенко працював над музичним втіленням Шевченкової поезії упродовж усього життя. Він не лише писав музику, а й ретельно вивчав мовну та інтонаційну природу Шевченкового слова, прагнучи передати його автентичність у звуках.

Кирило Стеценко, як священник і композитор, глибоко відчував духовну сутність Шевченкового слова. Його романси, хорові твори (а capella або з акомпанементом) на тексти Тараса Шевченка наповнені ліричністю та глибоким духовним звучанням, є своєрідною молитвою, зверненням до національних джерел і душі українського народу. Так, одним із найвідоміших творів К. Стеценка на слова Т. Шевченка є «Думи мої, думи мої...», що відзначається ніжним лірико-драматичним настроєм і перегукується з духовними мотивами. Атмосферу спокою, печалі та краси передано через плавну мелодику та прозору гармонію хорової мініатюри «Сонце заходить», сповненої філософської тиші й медитативності. У народно-пісенному стилі, з глибоким патріотичним підтекстом написано хоровий твір «Ой три шляхи широкії», що відтворює трагізм і образ дороги як символ долі України, «По діброві вітер виє», що підкреслює тривогу, «Заповіт» (обробка для хору або соліста з акомпанементом), яким автор передає

віру в національне відродження, а камерна вокальна мініатюра «Тече вода в синє море» звучить як тихий роздум.

Творчість **Левка Ревуцького**, видатного композитора і педагога, звучить як глибока філософська рефлексія на тему долі України: написані ним симфонічні твори й хори на шевченківські тексти надають їм монументального звучання: «Заповіт» — один із найбільш відомих хорових творів Ревуцького, написаний для змішаного хору; «Ой люлі, люлі» — ліричний твір, що має колисковий характер, чим підкреслює ніжність і душевну глибину Шевченкового тексту; «Тече вода з під явора» — хорове аранжування вірша з елементами народної пісенності; «По діброві вітер виє» — хор з драматичним підтекстом, музика якого точно передає емоційне напруження поезії; «І багата я» — жіночий хор на слова Шевченка, сповнений внутрішньої гідності, жіночої сили та духовної краси. В усіх творах Левка Ревуцького відчутно національний піднесений дух, орієнтацію на фольклорну традицію з водночас інтелектуальним трактуванням тексту.

Автором ніжних, мелодійних романсів на вірші Шевченка є **Яків Степовий**. «Садок вишневий коло хати», «Думи мої, думи мої», «І золотої й дорогої» — камерні романси, що передають красу рідної мови та силу патріотичного почуття, пронизана материнською ніжністю колискова «Ой люлі, люлі, моя дитино» написана на основі шевченківського тексту.

Синтез народної мелодики з європейською симфонічною традицією, глибоке розуміння психологічного підтексту поезії Шевченка — стилістичні особливості творчості **Станіслава Людкевича**, що виявляються в його кантатах «Кавказ» і «Заповіт» для хору і симфонічного оркестру, хорових творах «І мертвим, і живим...», «Рече та стогне Дніпр широкий», «Садок вишневий коло хати», «По діброві вітер виє», «Думи мої, думи мої», які сповнені особистісного болю, тужливості та національного самозаглиблення.

Борис Лятошинський сказав про Шевченка: «Він — сучасник усіх епох. Він говорить до нас крізь століття. І ми повинні слухати його не з високих трибун, а серцем». Тому композитор й осмислював Шевченка не як ікону а сприймав як філософа, пророка й мислителя; його трактування шевченківських текстів часто глибоко драматичні/е, емоційно напружене, іде від серця. Найвідомішими музичними творами на слова Кобзаря є «Заповіт» (хорова обробка для змішаного хору а capella), «Думи мої, думи мої...», «Рече та стогне Дніпр широкий» (камерний хор а capella), вокальні мініатюри (романси): «Сон» (У всякого своя доля...), «Не женися на багатій».

Серед сучасних українських композиторів варто згадати **Євгена Станковича** — автора кантати «Плач Ярославни», ораторії «Псалми Тараса», хорових творів модерного звучання «Думи мої, думи мої...» і «Заповіт» (у

новітній обробці), що визначають авторський стиль композитора:, для якого є характерним поєднання традиції й авангардної мови; глибокий символізм і філософічність музичного вислову, використання мелодики української духовної пісні, народного плачу, речитативу; надзвичайна емоційна напруга й акцент на духовності поезії Шевченка. Не випадково митець зазначив: «Поезія Шевченка — це не просто слово. Це музика духу, і вона має звучати не лише голосом читця, а й усіма засобами, які має музичне мистецтво».

Варто згадати про *проект «Шевченко Revolution»* (2014 рік), мета якого — презентувати для молодого покоління образ і творчість Тараса Шевченка в нових музичних, візуальних і мультимедійних формах: сучасні українські виконавці представляють творчість Кобзаря в електронній, джазовій, рок-обробці (ініціатор — Олег Скрипка, український музикант, лідер гурту «Воплі Відоплясова»). Це музично-літературний альбом, створений з нагоди 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка; уміщує рок, етно, електроніку, джаз, класику, арт-поп, презентований у різних формах: пісні, речитативи, електронні обробки, народні мотиви. Учасниками проєкту стали: Олег Скрипка («Заповіт» — у рок-стилі), ТНМК («Танок на Майдані Конго») («І мертвим, і живим...» — реп і речитатив на фоні живого супроводу), «Сестри Тельнюк» («Садок вишневий коло хати» в етностилі), «Пікардійська Терція» («Думи мої, думи мої...», а cappella), «Гайдамаки», Тарас Чубай та інші українські виконавці. Цей проєкт дав змогу розвінчати стереотипи про «похмурого шкільного» Шевченка, а також презентувати нове прочитання і звучання Кобзаря, що створило культурний міст між поколіннями. На думку Олега Скрипки, музиканти показали, що Шевченко «не минуле, а наше майбутнє».

У Лесі і Галі Тельнюк («Сестри Тельнюк») є також музичний цикл на поезії Шевченка, витриманий у стилі камерної, духовної, артрокової музики, — альбом «Наш Шевченко», який презентує композиції: «Сон», «Молитва», «Доля», «Лілея» та ін.

Оригінальні рок-інтерпретації віршів Тараса Шевченка в поєднанні елементів дарк-фольку, готичного року, індастріалу з глибоким національним змістом створив *гурт «Кому Вниз»*. Найвідоміші пісні гурту на слова Шевченка: «Суботів» (на слова поезії «Стоїть в селі Суботові...») — епічна композиція з похмурим, ритуальним звучанням, що передає символіку козацької слави, зруйнованих храмів, втрати духовного осердя нації; «Гімн Тарасові Шевченку» (створений до 190-ї річниці з дня народження поета) — величний твір, що підносить образ Шевченка до рівня національного пророка; «Мені однаково...» (втілення філософського протесту проти байдужості до долі України); «Дума про

руїну» – духовна алюзія на твори Тараса Шевченка, яка передає загальний настрій національного болю.

Потужну хвилю національного руху створює своєю діяльністю сучасний гурт **«Kozak System»**, який не оминув і поезій Кобзаря. Пісня «Подай, душо, руку мені» є рок-композицією на вірші Т. Шевченка. Також до дебютного альбому «Шабля» (2012) увійшла композиція «Гайдамацька», у якій поєднано поетичну спадщину Шевченка із сучасним фолк-роковим звучанням, що стало характерною рисою творчості «Kozak System».

Варто назвати також **Оксану Білозір**: у її репертуарі є кілька романсів і пісень на слова Шевченка, найчастіше виконаних у лірико-патріотичному стилі (Така її доля); **Тараса Чубая**, для якого Шевченко – це не музейний символ, а живий голос, що звучить у сучасному контексті (авторська балада «Мені однаково...»); **Ніну Матвієнко**, голос якої є уособленням української етнічної душі («Садок вишневий коло хати», «Нащо мені чорні брови»), **О. Torvald** («Оторвальд»), який створив трек «Заповіт» – емоційне звернення до нової молоді аудиторії в сучасному ритмі; **Zventa Sventana (Юлію Лорд)** – у поєднанні електроніки, народних мотивів і джазу створила трек: «Думи мої»; **Юрія Андруховича** та гурт **Karbido**, який є автором проєкту «Абсент», що містить фрагменти з Шевченкового «Сну» в сюрреалістичному музичному та театральному форматі; гурту **«Жадан і Собаки»** (до 2014 року — «Собаки в космосі»), який у своєму репертуарі має композицію «Завод імені Шевченка», у якій згадує ім'я поета в контексті індустріального Харкова.

Надану інформацію можна використовувати під час вивчення творчості Тараса Шевченка з метою презентації постаті Кобзаря в широкому аспекті, із новітнім звучанням, адже саме залучення музичного мистецтва допомагає повному розкрити емоційно-образний зміст його творів, поєднання слова й музики створює потужний синергетичний ефект, поглиблює розуміння ідейної наповненості та художньої виразності поезії. Серед основних методичних підходів у вивченні творчості Тараса Шевченка у взаємозв'язку з музичним мистецтвом можемо визначити такі: *аналітико-інтерпретаційний підхід* (аналіз поетичного тексту в порівнянні з музичними версіями твору (романс, хорова пісня, рок-композиція), акцент на тому, як музика може розкривати, підсилювати або переосмислювати поетичний текст; *порівняльний аналіз* (порівняння класичних та сучасних музичних інтерпретацій одного й того ж твору); *використання аудіовізуальних засобів* (прослуховування аудіо- або відеозаписів, перегляд фрагментів концертів, документальних фільмів, кліпів, аналіз емоційного, тембрового та жанрового впливу на сприйняття поезії); *міжпредметна інтеграція* (поєднання вивчення поезії Шевченка на уроках

української літератури з матеріалами уроків музичного мистецтва, історії, культури); *історико-культурний метод* (ознайомлення з історичним контекстом створення поезій Шевченка та їх музичних адаптацій, що дає змогу зрозуміти культурні коди, суспільну ситуацію, яка надихала композиторів на створення певних творів); *проектна діяльність та творчі завдання* (створення проєктів проведення тематичних уроків, презентацій, відеоколажів, буклетів на теми, пов'язані із творчістю Тараса Шевченка, написання есе «Які емоції викликає музика на слова Шевченка?», «Яке звучання поезії є для мене найглибшим?», «Який твір змусив переосмислити знайомий вірш?»); *метод творчого читання*, що передбачає різнопланові види навчальної діяльності, зокрема: аналіз поезії в словесно-музичному розрізі; дослідження змісту твору через звукові та зорові асоціації, проведення паралелей між словесними й музичними образами (диференціація слів-звуків, слів-кольорів); музичне малювання слова і словесне малювання музики (із використанням фрагментів музичних творів різного характеру й темпу); уявне створення мелодії твору: визначення характеру, темпу, динаміки мелодії, яка б могла супроводжувати поетичний твір; визначення інтенціоналу – значення, що отримує слово в контексті – і, відповідно, створення художнього образу через визначення нейтрального значення, музичної та художньої асоціацій. Наприклад, «*гори, хмарою повиті, засіяні горем*»: нейтральне значення – гори (ділянки земної поверхні з різкими коливаннями висот і контрастними формами рельєфу); музичне звучання – сумна мінорна мелодія; художня асоціація – щось сіре, похмуре, темне; інтенціонал – проблеми в житті народів в умовах російського самодержавства.

Отже, творчість Тараса Шевченка — унікальне явище, що поєднує в собі літературний, мистецький, філософський і глибоко національний складники, тому її вивчення в мистецькому контексті сприяє різноплановій інтерпретації, поглибленню знань здобувачів освіти з культурології, формуванню їхньої національної свідомості та патріотизму, розкриттю цих елементів у поезії та музичному мистецтві (як класичному, так і сучасному). І все це активізує емоційний інтелект представників молодого покоління, а також допомагає краще зрозуміти творчість Кобзаря крізь призму сучасності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жила С. О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи: монографія. Чернівці: РВК «Деснянська правда», 2004. 360 с.
2. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (Дата звернення 11.04.2025).

3. Ковбасенко Ю. І. Поглиблене вивчення творчості Тараса Шевченка в компаративному аспекті. *Теорія і методика навчання української літератури: актуальні проблеми* : зб. наук. пр. / наук. ред. Н. М. Логвіненко. Київ: Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2015. Вип. 2. С. 31–38. URL.: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5334/> Дата звернення 11.04.2025).
4. Модельні навчальні програми з української літератури 5–6 «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/83182/> (Дата звернення 12.04.2025).
5. Українська література. 5–9 класи: Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 2017 року. Дивослово. Спецвипуск. 2017. №7 – 8. С. 56 –100.
6. Українська література. 10–11 класи: Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Р. В. Мовчан, С. Р. Молочко та ін.
[URL:http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html](http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html).
(дата звернення: 10.04.2025).
7. Паламар С. П. Світове мистецтво в житті і творчості Тараса Шевченка. *Молодий вчений*. 2018. № 3 (55). С. 582–586.
URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5011>Молодий вчений+1Молодий вчений+1
8. Яценко Т. О., Шевченко З. О. Художня література в контексті світової культури: метод. посіб. Київ : Пед. думка, 2012.